

1. החוויה של הילד האוטיסט והתנועה לעבר ארגון פוסט-אוטיסטי

תמי פולק

פרק זה, הראשון בספר רב המשתתפים של גני שקד, ישמש כאכסדרת כניסה, שהשהות בה תאפשר לשרטט מפה ראשונית של המרחב האוטיסטי, שנשוטט בו ביתר אריכות בפרקים הבאים. אתווה את הקואורדינאטות הבסיסיות לחשיבה הפסיכואנליטית-התפתחותית על אוטיזם, בהתייחסות לכמה דילמות תיאורטיות וקליניות.

בתחילת החשיבה על אוטיזם כעל פתולוגיה מובחנת, נשענה הבדלתו של האוטיזם מפתולוגיות אחרות על ההנחה כי הקושי נובע מסביבתו החיצונית של הילד, והתנהגותו המשונה של הילד הובנה כגילוי מסיבי במיוחד של הגנות מוכרות מול סביבה אימהית קרה וקטלנית (Bettelheim 1967). היציאה מהבוץ השיפוטי הזה התאפשרה באמצעות הפריזמה ההתפתחותית, המניחה כי הקושי שייך לילד עצמו, ושהאוטיזם הוא ביטוי לעצירה בשלב התפתחות כלל אנושי כביכול, שלב שמאהלר כינתה – "אוטיזם ינקותי תקין" (Mahler *et al.* 1975). בשני המקרים לא דובר על ארגון נפשי ייחודי, אלא על מופע קיצוני של מנגנונים מוכרים.

אף על פי ששתי העמדות הראשוניות האלה כבר אינן מקובלות היום, והארגון האוטיסטי זוכה לחשיבה המיוחדת לו, ברצוני להתעכב בכל זאת על ההתארגנות שהן מייצגות במפגש עם האוטיזם. מפליא לגלות עד כמה גדול, גם היום, הקושי הלא-מודע לקבור את הפיצול הבוסרי הזה, השב ומרים את ראשו במקביל לשלילתן המודעת והפסקנית של שתי הגישות. גם היום קשה שלא להתפתות לאמונה כי קשייו של הילד אינם אלא תוצר של ההורות הפגומה שחוה, או לחילופין, שעם חלוף הזמן ה"מעצור ישתחרר", והילד יתחיל להתפתח. מסוכן לטאטא את נוכחותן של מחשבות לא מושכלות כאלה אל מתחת לשטיח, משום שקיומן מחייב אותנו לעבודה פנימית מתמשכת. הן אינן שייכות למחוזות ההיסטוריה, אלא נמצאות פה איתנו, ורצוי להישיר אליהן את המבט כדי לצמצם את השפעתן.

כיצד ניחלץ אפוא מהחלוקה הבינארית בין פְּנים לחוץ, בין הילד לסביבתו? אפילו טסטיין, מעמודי התווך של החשיבה הדינמית על אוטיזם, השתחררה מהדוגמה המאהלרית רק בסוף ימיה, לאחר שנות עבודה ממושכות, ולאחר שתצפיות בתינוקות, ומעט סיוע מאן אלורז, הובילו אותה להכיר בדרך שלישית – שלאורה אנו עובדות בגנים. טסטיין נמנעה מלראות באוטיזם תגובה, עצירה, נסיגה או שיבוש בזיקה לפונקציה מוגדרת, ובמאמרה האחרון התייחסה לאוטיזם כאל מבנה ייחודי, שהשיבוש בו מולד, ונוגע לפוטנציאל התפתחותי לנפרדות (טסטיין 2008, עמ' 237). להבנתה, מדובר בתינוק עם פרה-דיספוזיציה התמזגותית-תחושתית קיצונית, תינוק שההכרה בנפרדות הגופנית תתרחש אצלו תמיד בטרם זמן, ותתקווה תמיד כטראומטית. כהגנה מפני הנפרדות הטראומטית, הנטייה

לתחושתיות עצמית מתפתחת ביתר שאת ומאפילה על התחושתיות הינקותית התקינה, המכירה בתנועה בין גרייה עצמית לגרייה מן החוץ. כך נוצר הפיתול המחליף תלות בנייתוק, פתיחות בסגירות, ויוצר סטייה בכל אחד ואחד מענפי השורש ההתפתחותי. הפיתול הטראגי הזה מחבל באפשרות התכנסותן של הפונקציות ההתפתחותיות השונות למבנה אחדותי – הסלף - המאפשר סובייקטיביות ותקשורת.

הארגון הפיצולי מהווה רמת ארגון ראשונית וגולמית (קליין 1952), הן בארגונו הפנימי של הסובייקט והן באבולוציה של החשיבה. הפיצול האטיולוגי הדיכוטומי והנוקשה שהצגתי, המפצל את מוקד הקושי בין הפנים לחוץ, אופייני מאוד לארגון האוטיסטי, ולכן אין פלא שקשה להיפטר ממנו גם בחשיבה על האוטיזם. בגלל מורכבותה של התופעה, קיימת נטייה לתפוס אותה באופן פרגמנטרי, כך שכל זווית ראייה מוציאה כביכול את כל האחרות ומציעה מענה טיפולי שאינו מתיישב עם שאר המענים הנובעים מהן. יש הרואים באוטיזם פתולוגיה של התארגנות הגנתית בגלל שיבוש מסיבי בוויסות התחושתית. יש הרואים בו תגובה לחומרים כימיים "רעים", כדוגמת חיסונים או רכיבי מזון מסוימים. יש המזהים את שורש הרע בקושי קוגניטיבי לארגן ביחד זוויות הסתכלות שונות (Lantz 2002). יש השמים דגש על ההיבט התקשורתי, על יכולת המשחק, על השיבושים החמורים בהתנהגות, על הקושי בהשגת מבנה אישיות וכיוצא באלו. כך, נוצרת בחשיבה מציאות דמיונית, שבה נקודות השקפה שונות מוציאות זו את זו, כמו גם את שאר המענים הטיפוליים.

אחרי עשורים לא מעטים של חקר האוטיזם מזוויות שונות, עדיין איננו מבינים את התופעה מבחינה סיבתית, אבל יודעים כיצד לתאר אותה וכיצד להמשיג את מהות קשייה הייחודיים, בדרך לשיפור המענים הטיפוליים. בגנים אנו עושים מאמץ מתמשך להיחלץ מעמדה פרגמנטרית של "או-או", לטובת החזקה של "גם-וגם", כלומר: להחזיק בתודעתנו את האופן שבו, במסלול ההתפתחותי, האספקטים השונים של התפקוד כרוכים זה בזה באופן כה מוחלט, עד כי נקודת השקפה מקצועית מבודדת מעמידה בסיכון את האפשרות להיענות טובה דיה לצרכיו ההתפתחותיים של הילד. אל מול סכנת הפרגמנטציה, אנו תרים בגנים אחר האפשרות להיענות לצרכיו ההתפתחותיים של הילד מתוך תפיסה המקשרת בין האספקטים השונים. היבט זה יורחב בפרק הבא, שיפרט את מבנה העומק של המענה הטיפולי המוצע בגנים. ברצוננו להציע עמדה הפורשת את מניפת ההבנה רחב ככל שיאפשרו מגבלותינו.

בכדי לדון בקשר שקשרה טסטין בין האוטיזם, הקושי לשאת נפרדות והשימוש הלא-פונקציונלי במצע הגופני-תחושתית, אתן בתחילה דוגמה להבשלה הבו-זמנית של תנועה-תחושה-אפקט-קוגניציה-קשר ונפרדות בהתפתחות תקינה. הבה נדמיין לרגע תינוקת זוחלת, שהגיעה לשולחן הסלון ומבקשת למשוך את עצמה לעמידה. אף על פי שהמוטיבציה שלה לחקירת המרחב נמצאת בשיאה, ויש לה יכולות מוטוריות, קוגניטיביות ותקשורתיות שבאמצעותן היא צוברת חוויות של "אני-יכולה", היא תכננה הפעם את התנועה באופן בוסרי

וחבטה את ראשה. אמה עיוותה את פניה, תפחה לעצמה קלות על הראש ואמרה "אָח...". הצירוף "אח" נהפך כך לקוד אזהרה, בין התינוקות, החקרנית ללא שיפוט, ובין הוריה הקשובים, למהלך העלול להסתיים בכאב. באחד הימים, כשהובאה לחלון כדי לנופף לשלום לאביה, היא טפחה לעצמה על הראש ואמרה "אח". האם אמרה בפרצוף עצוב: "אבא הלך... אח." היא יצרה למען תינוקת קשר בין התחושה המוכרת של כאב גופני לשדה המשמעות של הייצוג, הקשר והנפרדות. כעבור חודשים, בטקס פרידה דומה, טפחה התינוקת לעצמה על הראש ואמרה "לך". ה"אח" נהפך ל"לך", וכעת כבר קישרה התינוקת בעצמה בין המרחב הפיזי לכאב הנפרדות באופן המחזיק סמיכות – גם לצליל ולמילה. במהרה אחר כך, למדה התינוקת את המילה "הלך". היא השתמשה בה בתחילה לתיאור כל תנועה בחלל – אם לדוגמה נפל לה המוצץ, היא אמרה "הלך". בהמשך עברה המילה ספציאליזציה לתנועה רצונית. כך מאפשרת ההתנסות הגופנית והרגשית הספונטנית בתוך קשר את הולדתן של מילים, המהדהדות בהכרח במרחב של משמעות בין-אישית ליצירה סובייקטיבית.

התנועה הנפשית בין האספקטים המיטיבים לאספקטים המכאיבים של הנפרדות מתאפשרת אם כן הודות להבשלתן הבו-זמנית של הפונקציות השונות. אצל ילדים בקשת האוטיסטית נמצאו פערים בדרגות שונות בין פונקציות זמינות להתפתחות לבין פונקציות שקפאו בזמן. בנוסף לכך, נמצאה אצלם גם התקפה אקטיבית על עצם הנטייה המולדת לאינטגרציה בין הפונקציות השונות להתכנסות המאפשרת יצירת מבנה אישיות. עלינו לחפש אחר הדרך להבנת השיבושים הנובעים מהתפתחות כזאת, המאופיינת בפערים עצומים, ואחר האפשרות לעבוד איתם.

מבחינת החשיבה הדינמית, אסכולת יחסי-האובייקט היא הזרם הפסיכואנליטי שפנה יותר מהשאר לחקר האוטיזם, בגלל העניין שלו ברמות הארגון הראשוניות ביותר של החוויה האנושית, וגם אנחנו יונקים ממנו. המטפלים בילדים אוטיסטים חשופים לחומרות הנפשית הארכאית באופן שאינו דומה לטיפול בשום פתולוגיה אחרת, וחשיפה זו מאפשרת לנו חקירה קלינית ייחודית של תחילת הזמן של הסובייקט ושל הפצעתן הראשונית של הפונקציות הנפשיות. מסיבות אלו, רב העניין בחקר האוטיזם גם למי שאינם מטפלים בילדים אוטיסטים, והוא תופס מקום מרכזי בחשיבה הרחבה יותר על מצבים מנטליים ראשוניים.

במיתולוגיה המטא-תיאורטית של יחסי-אובייקט, למשל אצל גדיני או טסטין, הסובייקט מתחיל להתגבש במרחב אם-תינוק, שהוא מרחב הומוגני, נטול נפרדות, צורה, מבנה וזמן. הנחה זו אינה המצאה פסיכואנליטית מיוחדת – גם בדת, במיתולוגיה ובפילוסופיה יש המניחים התחלה קיומית כזו. אקח לדוגמה את הפילוסוף הצרפתי בן זמננו עמנואל לוינס, שמחשבתו הבשילה באותן השנים שבהן הבשילה "מעבר לתעלה" חשיבתם של טסטין וגדיני. לוינס מניח כי קיים מצב הקודם להולדת הסובייקט, מצב עניינים שהוא מכנה ה"קֶשֶׁנו" (il-y-a). לדבריו, כדי להתקרב למצב זה עלינו להפשיט את הסובייקט שעליו הורגלנו לחשוב מכל סובייקטיביות, זהות ואחדות, ולהתקרב כך אל ההוויה האנושית והא-פרסונלית, אל

עצם ה"היות" בסתמיותו (Levinas, 1978, עמ' 53-62). בסתמיות זו אין אני ואין דברים, אך עם זאת נשמע בו, לדברי לוינס, "רשרוש של דומייה", כמו זה הנשמע מתוך קונכייה ריקה (לוינס 2002, עמ' 48-49). זהו פרדוקס נוכחות ההעדר. מזכיר משהו? אני מניחה שכן,

משום שגם טסטין השתמשה בדימוי הקונכייה הריקה לתיאור המפגש עם האוטיזם.

כיצד מפציע אפוא הסובייקט מאותו רשרוש מחריד של דומייה בלתי פוסקת? בעבור לוינס, הקריעה הראשונית ב"ישנו" המתמשך מתרחשת באקט של מציאת מקום, המתאפשר הודות לחריגה מהאינרציה של הרצף האינסופי. מנקודת ההשקפה של יחסי-אובייקט אפשר לומר כי מציאת המקום הראשונית אינה יכולה להתרחש אלא בחיק האם, כאשר ההחזקה החיקית היא בעבורנו תנאי מקדים למפגש פנים-אל-פנים, הבשל יותר.

אני חושבת שבימינו, לאחר שנגמלנו כבר מנקודת מבטה של החשיבה המפצלת, עשוי להיפתח בפנינו, כמטפלים, שדה חשיבה המאופיין בארגון פרדוקסלי: המפגש עם האוטיזם הוא לא-אנושי, בלתי נסבל ומחריד נפש, אך בו-בזמן גם רלוונטי מאוד לכל סובייקט באשר הוא. אולי בעבור המתבונן (בשונה מהילד, שהתנועה הפרדוקסלית זרה לו), הגולמיות האוטיסטית היא שורשו הארכאי ביותר של ה"מאויים" (uncanny),¹ והמאויים, בהמשגתו הפרוידיאנית, הוא תמיד פרדוקס קיומי. במסגרת הפרדוקסליות הזאת חשוב להדגיש כי קבלת הרעיון של מצע א-פרסונלי הקודם לסובייקט כאחד משורשי הקיום אינה אמורה לעמוד בסתירה למה שלימדו אותנו טרוורטאן, ביבי ולחמן, סטרן ואחרים, מה שידוע גם לכל מי שעניו בראשו: שהתינוק האנושי אקטיבי, קשור, ולכן גם תקשורתי ואינטר-סובייקטיבי כבר מרגע הולדתו. בארגון הפרדוקסלי שאני מציעה, הקשר בין הפרסונלי ל-א-פרסונלי כורך יחדיו שניים שאינם מתיישבים זה עם זה, אך בוראים זה את זה. באוטיזם, חספוסה של החומריות הא-פרסונלית נחשף כהעדר תנועה לעבר הפרסונלי והסובייקטיבי, ומתוקף כך מחבר אותנו ל"היות", הנחוה כבלתי נסבל בעבור הנפש. מקובל מאוד לתאר את המרחב הנפשי האוטיסטי כמת, חלול, דו-ממדי, נטול משמעות וכן הלאה, ואת המפגש עמו כממית, מרדים, מרוקן, כמין חור שחור נעדר הדהוד. אני חושבת שכל מי שמוכן להכניס את רגליו לסְטִיכְיָה, אותו נהר מיתולוגי המפריד ומחבר בין החיים למתים, ולהשהות את נפשו במרחב האוטיסטי, ימצא בו גם משהו מפלא הבריאה, משהו שאי-אפשר לחוות בשום מפגש אחר. בעבורי לפחות, זה אחד ההסברים להתמכרות רבת השנים שלי לאוטיזם.

המרחב הראשוני, ההומוגני, נטול הנפרדות, הצורה, המבנה והזמן תואר על ידי טסטין במונחים מימיים. אפשר ללכת בעקבותיה, ולגרוס כי המימיות העולה כדימוי בהעברה הנגדית היא פונקציה של ההזדהות עם התחושות המימיות הממשיות המאפיינות את הסביבה הינקותית – מי השפיר, השתן, החלב, הדמעות וכדומה. אפשר גם לטעון כי לצד הקונקרטיות הגופנית, ההכרחית בחשיבה על רבדים אלו, הנוזליות היא גם מטפורה מוצלחת

¹ תורגם לאחרונה כ"אלבית" (ראו פרויד, ז., האלבית, תל-אביב: רסלינג, 2012).

למדי לתיאור של "אחדות" (one-ness), כי ברזולוציה שבה הזרימה הנוזלית נתונה לנו כחוויה, המים הם חומר אחיד, רציף וחסר מבנה: אי-אפשר להבדיל בין טיפה לטיפה או בין המקור לתוספת – בדומה לבראשית הלוינסית. במצב כזה של מהילה חסרת עקבות, לא זמינה האפשרות למובחנות ולקישורים מהסוג שמאפיין פעולה נפשית. ילדים אוטיסטים במצב זה משוטטים בחלל, מרפרפים בחוסר מובחנות על פני אובייקטים, עוברים מפעילות לפעילות ללא כל שינוי באפקט, אינם ערים לחשיבותו של האחר ונוזלים מכל ניסיון ללכוד את תשומת לבם. ללא עורק התלות לא נחוש גם בעצב החסך, ועל רקע זה אפשר אולי להבין את טענתו של מלצר כי האוטיזם פרופר הוא מצב נטול חרדה. בעבורם זהו מצב נטול חרדה, אבל הוא מחריד וטורד מנוחה בעבור האנשים שסביבם, שכן הם הנושאים באחריות הבלעדית ל"שני-ות" (two-ness), לבריאה המבדילה בין מים למים. בסופו של דבר אי-אפשר שלא לפגוש בחרדת הנפרדות, מהלך שמציף בחרדות ראשוניות את הילד האוטיסטי המתחיל בתהליכי המנטליזציה, ומצריך התמודדות קשה מאוד לו ולנמצאים עמו כאחד.

עובדה חשובה נוספת העולה מהמטפורה של המצב הנוזלי היא ההכרה שכדי שנוזל יהיה שימושי לנו, אנו זקוקים לדבר מה חיצוני שיכתיב את היאספותו. אין זה משנה אם היאספות תתרחש כדרך הטבע (בערוץ זרימה או בנקיק), באופן רצוני בידי גופנו (בפינו, בידנו) או במכלים שיצרה התרבות (אגני ניקוז, אגרטים, כוסות וכדומה). הטבע, הגוף, הנפש והתרבות הם כולם מעגלי שינוי – מהחסר-צורה לבעל-צורה – וכולם יחדיו הכרחיים להיווצרותו ולהיאספותו של הסובייקט. התלות המוחלטת בין הנוזליות לאובייקט נותן הצורה מתאימה לנו אסוציאטיבית בבואנו לתאר את תלותו המוחלטת של התינוק בהחזקה האימהית, ואת תלותו של הילד האוטיסטי המצוי עדיין בשלב הארגון הנוזלי, ללא קשר לגילו, במנגנוני הנפש של מי שנמצא לידו/למענו.

כדי להיכנס לחוויה של התלות המוחלטת וכדי לחשוב על הקשר בינה לבין אוטיזם, ברצוני להזמין אתכם לטיול בים, להתמסר למצב עניינים היפותטי, שחיברתי בהשראת אהבתי לאמנית ג'ני הולצר:

במקום סתמי על שפת הים תקוע עמוד בחול, בראשו תיבת מתכת, ובתוכה פנס המקרין אלומת אור. הפנס מקרין ללא הרף, ובזמן שהים שקט הוא מכוון מעט מעל האופק, כך שאלומת האור והאופק יוצרים למעשה שני קווים מקבילים שאינם נפגשים לעולם. במרבית הביקורים בחוף דבר אינו מתגלה – הזרות בין הפנס, המקרין אל האינסוף, לבין הים, האדיש אליו, מוחלטת. מדוע אם כן לטרוח להתבונן בשכנות אדישה שכזו? מדוע בכלל גררתי אתכם לחוף? כי המצב בכל זאת משתנה כאשר התנאים עוברים תמורה רדיקלית – כשנושבת רוח והים נעשה גלי, הגל המתרום יוצר משטח הפוגש באלומת האור, וזו נשברת עליו. ההשתברות גורמת להופעתו של משפט. משפט אהבה נדוש, כדוגמת "אני אוהבת אותך, ג'וני." כך, המשפט, שהתקיים עד כה רק בפוטנציה, נחשף כעת לעין, קיים במרחב

משותף, והזרות והאדישות מותמרות בגילוי של אהבה ושל תקשורת. ואז... כשהרוח פוסקת, הכול שב ונעלם. אפשר להמשיך לעמוד שם... בהמתנה לרוח...

אני חושבת שהתסכול ממצב עניינים שבו שום אובייקט אינו מופיע, שבו שום מרחב אינו נפתח, מוכר היטב לכל מי שמבלה בחברתו של ילד אוטיסט. למה בכלל הזמנתי אותו לחדר? ואיך בדיוק זה יכול להיות טיפול? החוויה החזקה ביותר היא של חוסר אונים, הרי אין ביכולתנו לעורר גלים בים! אך כגודל חוסר האונים, כך גודל ההתפעמות, שכבר הזכרתי, ברגע ההופעה. האקולוגיה החמקמקה שתוארת היא בו-בזמן פרטית, אינטימית וחד-פעמית מאין כמוה – מיועדת בדרך נסית ופלאית למישהו בשם "ג'וני" – וגם מתקיימת במרחב א-פרסונלי הרלוונטי לכל אחד מאיתנו, כי כולנו כמו ג'וני, מחכים לרוח, מתממשים רק מתוקף מפגש החושף משפט אהבה שנמצא שם כבר מלכתחילה, לפנינו. האין האקולוגיה הזאת מגלמת את אותה חומריות ראשונית שנחשפת בפנינו באופן בלתי נסבל ומפעים כל כך במפגש עם הילדים האוטיסטים? מן הסתם, החוויה המוכרת יותר עם הילדים היא של אותם קווים מקבילים, שלא ייפגשו לעולם, אבל הבה... הבה נזכור כי נס ההתגלות, שבמקרה שלנו הוא אתחולו של המהלך ההתפתחותי, הוא חלק מבני של אותו היקום. לב העבודה הטיפולית פועם באמונה - שרק המטפל מחזיק בה – כי בעולמנו קיימת אפשרות של מפגש והופעה, ושגם אם אלו יתמהמו, הם בואו יבואו! ואז יעלמו, ויפיעו מחדש. מי ידע מתי או איך? ושמה קיים רק פוטנציאל לרוח, ובאופן שלא יעלה על הדעת – היא לא תנשב?

אותה תלות מוחלטת ברוח יכולה להזכיר לנו גם את התלות הקיומית של הופעת הסובייקט בתנועה המסתורית של פונקציית אלפא (ביון 2004), הממירה תפיסות גולמיות בייצוגים. ואם נגענו בפונקציית אלפא – האם בתפקוד נפשי זה ניתנה לנו כבר התשובה לשאלה מה "יכיל" את אותה נזוליות ינקותית חסרת מבנה? ביון הציע לנו את היחס מְקַל-מוֹקֵל, כביטוי לנטייתו המולדת של היחס לאובייקט להתממש כמבנה נפשי באמצעות פונקציה זו. פונקציה זו אינה חלק מתודעה טהורה המשוטטת ביקומים אפשריים, היא תלויה באופן קריטי באלמנטים מסוג בטא, כלומר בתפיסות גולמיות הקשורות לחומריותם הממשית של הגוף ושל העולם. מכאן שאנו חייבים לתת את הדעת על תלותה המוחלטת של פונקציה נפשית זו בתקינות, או בהעדר התקינות, של החומריות הגופנית, או בלשון אחר – של המצע האורגני.

המצע האורגני אכן מולד, אך במובן משמעותי מכך הוא אינו רק נתון דטרמיניסטי אלא גם פוטנציאל. באופן תקין, השכבה הראשונה של הרשמים הגולמיים שבאמצעותם המְקַל מתהווה קשורה לבטנה הכפולה של מנגנונים פסיכו-פיזיים מטבעם: הוויסות – האוטונומי,² התחושתית³ והאפקטיבי; ההעברה הבין-חושית; היכולות הראשוניות של תכנון והתכוונות; והפוטנציאל לארגון במטריצה של רצף וסיבתיות. בתחילה כל המערכות הללו אינן בשלות

² רעב-שובע, ערות-שינה.

³ התארגנות תקינה לקליטה ועיבוד תחושתית בכל אחד מהחושים, כמו גם להתכנסותם לכוליות חווייתית.

ואינן מווסתות, ותהליכי הבשלתן מתרחשים בוויסותן ההדדי, המאפשר את הקשר עם האם. במקביל, עצם ההצלחה בעיבוד התפיסתי יוצרת בעבור התינוק רקע של ביטחון, ההכרח להקטנתה של החרדה מהתנסות בכלל, ושל החרדה הקשורה בפנייה לאובייקט בפרט (Sandler 1960). בהתפתחות התקינה זהו מצב מעגלי ומיטיב, שיחסי-האובייקט מכוננים בו את ההבשלה, בזמן שמימוש פוטנציאל ההבשלה מאפשר בו את מימוש יחסי-האובייקט. באוטיזם, כאשר המטריצה הפסיכו-פיזית משובשת באופן מולד, אותה מעגליות צוברת תאוצה הרסנית. הפסיכה והסומה סוטות ממסלולן באופן המסכן אפילו את אפשרות התהוותו של המקף המבחין והמקשר שאמור להיווצר ביניהן (ויניקוט 1945), המסלול ההתפתחותי משובש כבר מראשיתו.

במקרים רבים, בעיות בוויסות וקשיים בכל אחד מהאספקטים הגופניים ובאפשרות הקישור ביניהם הם עמדת הפתיחה אצל ילדים מהקשת האוטיסטית. טסטין קשרה קשר הדוק בין אופי המערכת הגופנית והתחושתית של ילדים אלו לבין תהליך ההתפתחות הרגשית שלהם (טסטין 1994). לדבריה, במצבי מיזוג חריגים עם האם, ההכרה בנפרדות הגופנית נעשית בלתי נסבלת וטראומטית ונחווית כהפצה של רשמים חושיים מכאיבים וכהצפה של רגשות סוערים, שהמכשור הפיזיולוגי-פסיכולוגי עדיין אינו מוכן בעבורם (Tustin 1994). אצל ילדים אלו מתפתחת תחושתיות עצמית פעילה יתר על המידה, ופירוש הדבר כי התחושתיות הראשונית מוסטת הרחק מהדמויות המטפלות, ולכן גם מיצירת קשר עמן. כתוצאה מכך מוצאות תגובות אוטיסטיות לקויות. לעתים קרובות רואים את הילדים סותמים את אוזניהם, מגיבים בחרדה לשינויים במגע הבגד בעורם או מייצרים גרוי תחושת קבוע כדי למסך גרויים שאינם בשליטתם. מאחר ששורשי ה"אני" נעוצים באופן מובהק כל כך בתקינותה של החוויה הגופנית המבשילה בתוך קשר, הריפוי בעיסוק, כתחום הפרא-רפואי שמטרתו לאפשר את הבשלתו והתפתחותו של המצע הגופני הנדרש לתפקוד איכותי, הכרחי בעבורם. בגלל התלות המוחלטת בין הפונקציות השונות, גם מטפלים שאינם אמונים על תחום זה נדרשים לתת את דעתם על הקושי התחושתני או על הקושי בוויסות, אך בידי המרפאה בעיסוק נמצאים הכלים הייחודיים להבחין בין הפרעות השונות ולתכנן בעבורן מענה מושכל ממשי. בנוסף, יש תמיד צורך במתן הדרכה או ייעוץ גם להורים, למטפל הרגשי, לקלינאית ולגננת על ידי מרפאה בעיסוק, לשם הכרת הפרופיל הגופני של הילד ובחירה בפעילויות או בהתערבויות שהילד יוכל להיעזר בהן.

לצד הדגשת הבסיס האורגני של פונקציית המכל, אתאר כעת בקצרה את הדפורמציות הייחודיות של המכל כפי שהן מתגלות במרחב הנפשי של הילד האוטיסט. לשם כך עלי לשוב לרגע לפונקציית המכל של ביון, רעיון מופשט ומורכב, העושה שימוש בדימוי פשוט למדי ונגיש אינטואיטיבית: מהו מכל? אובייקט עם מעטפת כלשהי המגדירה פנים, ועם פתח המאפשר הכנסה והוצאה. לא נכנה מסננת "מכל", גם לא אובייקט חלול עם מעטפת אטומה, כדוגמת כדור. הדימוי הזה מכתוב אפוא כמה הנחות יסוד בנוגע לנפש, שנבנות ונחוות

בהתפתחות התקינה באופן טבעי ולא-מודע: 1) התפיסה האינטואיטיבית של המרחב הנפשי כמרחב תלת-ממדי, כלומר כבעל ממד של עומק או של פנים. 2) גבולות ברורים דיים כדי לאפשר חוויה של מעטפת וקיום האבחנה בין פנים וחוץ. 3) היכרות אינטואיטיבית וסובייקטיבית עם פתחי המכל, הם פתחי הגוף, המגלמים את פתיחותו של הסובייקט אל העולם ואל האחר. 4) הנובעת משלוש הראשונות – קיום הפוטנציאל להכנסתם של חומרים מן החוץ ולהוצאתם של חומרים פנימיים.

כל ההבניות הקיומיות הללו מתאפשרות לתינוק המתפתח דרך תלותו בפונקציה המכילה של האם, פונקציה שאינה נגישה ספונטנית ואינטואיטיבית לילדים מהקשת האוטיסטית. כל פונקציות המכל מופיעות אצלם באופן משובש עד מאוד, ולכן הן אחד המוקדים החשובים ביותר בתהליך הטיפול, שהוא תמיד ממושך וקשה. למילה "חומרים" אפשר להתייחס בשני רבדים: הן ברובד הקונקרטי-גופני (אוכל, תפיסות חושיות וכדומה) והן ברובד המטפורי-נפשי (אינפורמציה, רגש, אפקט וכדומה). אחד הקשיים המהותיים אצל ילדים בקשת האוטיסטית הוא שבגלל האספקט הא-סימבולי של החשיבה שלהם, הם אינם מבחינים בין שני הרבדים האלה. ביחס להכנסה – נמצא אצלם קשיים מסיביים באכילה, כמו גם בנכונות להכניס את נוכחות האחר ואת משמעותו, וביחס להוצאה – קשיים בגמילה, בביטוי רגשי ובתקשורת. לכן הפגיעה רחבה כל כך ודורשת מענה טיפולי מגוון כל כך.

דונלד מלצר המשיג את הקשת האוטיסטית ביחס לסטיית ארגון המרחב הנפשי מארגון התקין של המכל, שהוא תלת-ממדי. את האוטיזם פרופר, מצב של כישלון מוחלט במנטליזציה, הוא תיאר כחוויה חד-ממדית. זהו מצב שאין כל טעם לדבר בו על ניסיון או על למידה מניסיון, שכן הנתון הוא נתון חושי בלבד, הוא אינו מתקשר לשום אספקט אחר של החוויה, ולכן כל התגבשות חוויה של רצף אינה מתאפשרת – לא בעצמי ולא באובייקטים חיצוניים. זוהי הגדרה רטורית, משום שגם אצל הילד האוטיסטי ביותר ישנם חלקים בעלי עומק, שאליהם אנו פונים, מצבים שרעיון ה"השבה" של אלורז רלוונטי להם.

החוויה הדו-ממדית מתאימה לתיאור מציאות נפשית שבה כבר קיימת הכרה שברירית באובייקטים חיצוניים, אך המפגש עמם אינו מהדהד בעומק של משמעות סובייקטיבית. בארגון כזה, המנגנון הנפשי רוכש את האובייקטים שלו באמצעות הדבקת פני השטח שלהם לפני השטח של האני. באופן ראשוני מתבצעת פעולה זו בעזרת פרקטיקות תחושתיות, כדוגמת תנועות סטריאוטיפיות במישור המוטורי-תחושתי או אֶקוליליה במישור הצלילי. התפתחות הארגון נעזרת במנגנון נפשי של הזדהות דביקה, כך שפוגשים בילדים הרוכשים שפה ולא מעט מיומנויות תפקודיות, אך הן כולן נטולות צבע סובייקטיבי, בעלות גוון ביזארי, והשימוש בהן נוקשה, תבניתי וחזרתי.

החוויה התלת-ממדית מתארת את המרחב הנפשי של ילדים פוסט-אוטיסטים, מרחב שעומק של משמעות יכול להתקיים בו, ולו לפרקי זמן קצובים. לעתים נראה אצל ילדים אלו קליפה עבה ורבת הסתעפויות של אינפורמציה, דיבור וחשיבה, אך חשוב לזכור שמדובר

לרוב בפסאודו-חשיבה, משום שהיא נעדרת סובייקטיביות – המרכיב המהותי בחשיבה כאירוע רגשי, ושצבירת האינפורמציה משמשת כמעטפת תחליפית לאני-עור התקין (אנזייה 2004), שאינו נגיש בעבורם. התנועה בין מאפייני המרחב אצל הילדים הפוסט-אוטיסטיים שבירה וחשופה להצפות של חרדה ולעיוותים שגורמים מנגנונים פסיכויים או פרברטיים, הנחשפים מתחת לקליפה האוטיסטית.

ובאשר לממד הרביעי – ממד הזמן, בהתפתחות התקינה הזמן הוא קודם כול תהליך ההשתנות הספונטני והלא-מודע הכרוך בגדילה. בארגון החד-ממדי הזמן קפוא, אך עם התייצבותה הראשונית של היכולת לנפרדות והופעתם של מנגנוני הנפש, מופיעה גם האפשרות להתייחסות לרצף הזמן ולשינויים ולשיבושים בו.

אצל הילדים האוטיסטיים התנועה הנפשית מחייבת גמישות רבה במושגי המרחב והזמן של המטפל. התנועה בשני הפרמטרים האלה יכולה להתרחש מחוץ לטווח הקליטה הרגיל: במהירות האור, עם כמה תהפוכות במהלך פגישה אחת ויחידה, או באיטיות קרחונית, שאינה מאפשרת רישום נוירולוגי בהיר דיו כדי שיהפך לייצוג מנטלי. כאמור, עבודתנו הטיפולית נשענת על אפשרות של תנועה הקיימת במידה כזו או אחרת גם במרחב האוטיסטי. כדי לעקוב ברזולוציה אפשרית לקליטה אחר השינויים בשימוש שהילד עושה בחפצים כביטוי למאפייני המרחב הנפשי שלו, ברצוני לספר לכם על אדם ועל הכפתור שלו.

אדם הגיע לגן בערך בגיל שלוש, כשתפקודו אוטיסטי באופן קיצוני. הוא נהג להחזיק באופן קבוע ובלתי ניתן לשינוי כפתור צדף קטן של חולצה גברית. הוא נהג למקם אותו במרכז שדה הראייה שלו, כמעין כתם עיוור החוסם את הפתיחות שלו אל העולם ואת תפיסתו את העולם כבעל עומק, תרתי-משמע. הוא נהג לחפש באופן אובססיבי אחר זווית ההחזקה המושלמת בו, כדי להפנט את עצמו בנצנוץ האור על פני השטח שלו. בדרך כלל אובייקטים משרתים את הנפש באופן אינטגרטיבי, כלומר בהבנייתם מתוך הקישור האקטיבי שהנפש יוצרת בין האספקטים השונים של אותו האובייקט – האספקט התחושתני, הפונקציונלי, התקשורתי, הבין-אישי, החברתי-תרבותי וכן הלאה. ריבוי האספקטים של כל אובייקט פותח פתח לאפשרות של שימוש גמיש בו בהתאם לתכונותיו השונות. חפץ אוטיסטי הוא היפוכם המוחלט של כל אלו. בדרך כלל משמעותית בו רק תכונה אחת, תחושתית – תכונה שאינה מרכזית באובייקט בעבור אנשים אחרים, ושהילד האוטיסט נאחז בה כמיסוך לכל שאר הדברים. התנהלות זו מתאימה להתמכרות התחושתית הממסכת שמלצר תיאר כאופיינית למרחב החד-ממדי. לחפצים הקשים שהשימוש בהם אובססיבי ולא-פונקציונלי, כדוגמת שימוש של אדם בכפתור, קראה טסטין "חפצים אוטיסטיים", והם משמשים, להבנתה, כסתימה פרימיטיבית ביותר של חרדת הקריעה והדליפה שמעוררת הנפרדות הראשונית. טסטין המליצה לא לאפשר לילד האוטיסט להיעלם לאורך זמן ב"תחושתיות העצמית" שלו, משום ששינוי השימוש בחפץ האוטיסטי הוא רגע מכריע לשינויים נוספים במרחב הנפשי,

בתפקוד ובתקשורת. כל זה טוב ויפה, אבל כיצד מזהים את הרגע המתאים, שאינו קטלני ואינו מחזק את מנגנוני ההסתגרות, אלא מוביל דווקא לתחילתם של תהליכים הסתגלתיים? אצל אדם הקושי היה עצום, הוא עורר חרדה משתקת גם בצוות החינוכי והטיפולי, והפרידה מהכפתור תפסה תאוצה רק בשנתו השנייה בגן. כעת הוא הסיט אותו בהדרגה ממרכז שדה הראייה והתחיל להתבונן סביבו, בפני השטח של העולם המאוכלס באובייקטים – אנושיים ולא-אנושיים. זה כבר מאפיין מרחב נפשי דו-ממדי. הוא טמן את הכפתור בכפל הזרת והתחיל להשתמש בידיו באופן מינימלי לצרכים תפקודיים. מי שלא הכיר אותו, לא היה מבחין כלל שהזרת מושבתת לשם ההחזקה הזאת. אני חושבת שהאחיזה יצרה לכפתור סביבה ייחודית, שאפשר לראות בה צעד, לבטח משונה, אך גם משמעותי, במסלול לעבר הפנמה וארגון פוסט-אוטיסטי. נכון, האצבע המגולגלת החליפה את הפה, והכפתור את הפטמה והחלב, מה שמוחזק בפנים לא נמצא בדיוק בפנים, הכפתור אינו אובייקט הניתן לשינוי טרנספורמטיבי, ומעל לכול – אין כאן זכר ליחס-אובייקט אנושי. אך **למרות** כל הדפורמציות המהותיות האלה, הכפתור כבר אינו סותם. נהפוך הוא, כעת הוא בן-לוויה פרטי, חצי-פנימי, והזרת מאפשרת לו סוג של אינקורפורציה. בגן, גברה מעורבותו של אדם במתרחש, וכעבור זמן מה הוא רכש לעצמו יכולת להצביע עם הכפתור בקיפול הזרת.

ברצוני להתרחק לרגע מהמקרה הפרטי, ולהתייחס לאבחנה ההתפתחותית בין "אחיזה" ל"הצבעה" כשני סוגים שונים מהותית של "התכוונות מוטורית". הארגון הראשוני של כף היד הינקותית הוא האגרוף – והאחיזה היא האפשרות האינסטינקטיבית שהאגרוף מאפשר לקשר ישיר **בין שניים**, ללא הכרח בתקשורת או בפעילות רפלקטיבית מתווכת. זהו ארגון המקביל ליחס המולד בין הפטמה לפה, ולכן ברצוני לקרוא לו – "אם-טיפוס". "הצבעה" לעומת זאת, היא כוונה תקשורתית המערבת **שלושה**, היא דורשת קשב משותף בין שניים המתבוננים ביחד על שלישי. זהו כבר אקט הדורש נפרדות מהמגעיות הדו-ממדית של האחיזה, ומחייב הכרה בחלל בעל עומק. אתייחס אל התנועה הפאלית של ההצבעה כאל "אב-טיפוס" מוטורי.

הכפתור של אדם עשה את המסע מחוויה של אחד, לשניים ולשלושה כבסיס טרום-סימבולי לארגון האדיפאלי ולתחילת המסלול הפוסט-אוטיסטי. כעבור כמה חודשים, בחדר הפסיכותרפיה, הניח אדם את הכפתור על דף והקיף אותו בטוש. במשך תקופה ארוכה הוא יצר אינספור עיגולים זהים. ברגע קריטי אחד, הוא הרים את הכפתור, הסתכל עליו ממרחק והוסיף לעיגול שתי נקודות, שהקבילו לחורי התפירה. היתה זו היכרות טובה יותר עם אובייקט היחס שלו, שכן הוא קישר כעת בין המגע לראייה ונשא את הידיעה שהאובייקט הוא הטרוגני, שיש לו מבנה של עיגול עם שני חורים. כעבור כמה פגישות הרגשתי שיש עיסוק רב בשתי הנקודות הפנימיות ועיבוי שלהן, ושיתפתי את אדם במחשבה – עיניים? אדם הוסיף בפנים חתומות קו אופקי בתחתית, במקומו של הפה, והביט בי. אדם הצליח לעשות את המעבר משלב צורני לשלב ייצוגי. הכפתור הגיע לקצה מסלולו

מחפץ אוטיסטי לייצוג של פנים אנושיות. מי יודע כמה זמן קינן לו הכפתור בקיפול הזרת, כאובייקט מעבר, מבלי שנדע.

יום אחד העביר אדם את הכפתור בחריץ שמתחת לדלת חדר הטיפול, הסתכל עלי ופתח את הדלת כדי לאסוף אותו בחזרה לתוך החדר. פעולה זו נהפכה למשחק מלא תקשורת והנאה. הכפתור לא שכן עוד בכמוסה סודית. הוא נעשה כעת ערוץ לחקירת פתח החדר כמרחב של משמעות, עובדה שפתחה רובד חדש של שאלות: היכן מה שאינו פה? מה קורה לו שם? איך נראה מה שנסתר מן העין? שאלות אלו נמצאות בלב לבו של הקונפליקט האסתטי שמלצר מדבר עליו – קונפליקט בין שתי אופנויות משלימות של חקירה וידיעה: זו המתרחשת באופן פוזיטיבי, נשענת על רשמי החושים ומבקשת לדעת את היש, וזו הנשענת על הדמיון, ומכוננת מרחב אסתטי של אובייקטים אפשריים בדומה לאובייקטים הפנימיים של האם. אדם כבר שם!

לאחר שבאמצעות גלגוליו של כפתור – מחפץ אוטיסטי לחפץ מעבר וייצוג – יכולנו לחוש בממשתן הקלינית של ההמשגות המופשטות העוסקות בארגוניו השונים של המרחב הנפשי, ברצוני להתקדם כעת ממשחקו של אדם סביב דלת החדר ולתת את דעתי על ההבדל בין הארגון הדו-ממדי לארגון התלת-ממדי באמצעות המובחנות המהותית שבין חורים לפתחים. חור, במשמעותו המילולית, הוא העדר רצף בלתי צפוי במשטח שאמור, במציאות או בפנטזיה, להיות רציף, ולכן, חוסר הרציפות נחוה כקרע או כפציעה. פתח לעומתו, הוא אזור שנועד באופן צפוי ומבני להסדיר את אפשרות התנועה הרצויה בין פנים לחוץ. איש לא ירצה לגור בחדר ללא חלון או ללא דלת. גם המבנה הגופני הפרטי שלנו כולל עור, המסמן את המובחנות בין הפנים לחוץ, לצד פתחי גוף – הפה, העיניים, האוזניים וכן הלאה – הפורמים את המובחנות הזאת. כך, מעטפתו התקינה של הסובייקט, שנשענת על העור כפרוטוטיפ, אינה מחוררת, אינה פרוצה, אך גם אינה רציפה וסגורה – היא חייבת לתת ביטוי מבני גם ללכידות של הסובייקט, גם לפתיחות הקיומית שלו וגם למתח בין השתיים. באוטיזם, מה שנחוה בחוויה הרגילה כפתחים הכרחיים ורצויים במבנה הפסיכו-פיזי, נחוה כחור,⁴ שדרכו עלולה להתרחש הקטסטרופה של איון האני.

המטרה הטיפולית במצבים אלו היא להגיע לחוויה של המשכיות קיום למרות הקרע, כך שתיווצר בסופו של דבר משמעות רגשית של פתח. בדוגמה שלעיל אפשר היה להיווכח כיצד יכולתו של אדם להתייחס לדלת החדר סימנה ארגון חדש של המרחב הנפשי.

כעת ברצוני לשתף אתכם, בעזרתו של **בן**, בביטוי קליני ראשוני יותר – שינוי בחוויית הפה מחור לפתח, מהלך שאקשור גם בכמה עניינים נוספים.

---

⁴ טסטין התייחסה באופן קליני לחוויית הפה כחור אצל הילד האוטיסט, ראו טסטין 1994.

בן היה רזה בצורה מפחידה, נמנע לחלוטין ממאכלים שדורשים נגיסה ולעיסה, כלומר משימוש בחלקים הקשים של הפה, הוא אכל כמעט רק מוצרי חלב, או ליתר דיוק – מעדן חלב "דני". הוא הרבה לרייר, והחולצה שלו היתה תמיד רטובה. בפגישה שאתאר כאן, הוא שכב משובלל בתוך פנימית גלגל של משאית בפירת החדר וכיסה את עצמו בשמיכה. שמחתי לשמוע נשימות עמוקות וקצובות מבפנים והתיישבתי על השטיח בקרבת דופן הפנימית. לפתע הוא שלח את ידו מתחת לשמיכה, תפס בידי, הכניס אחת מאצבעותיי לחור הטבור שלו ולחץ את ידו על ידי כדי לשמור עליה במקומה. הייתי המומה, מבולבלת, ולפני שהספקתי להתעשת, הוא תפס בכף ידי השנייה וליקק את קצות אצבעותיי. זה הרגיש נורא! מגעיל! התחלתי למשוך את ידי לאחור. הוא אפשר את הפרדה מהאצבע שבחור הטבור שלו, אך במקביל לה השתנה שימושו ביד השנייה – הוא הכניס כעת את כל אצבעות ידי לפיו ומצץ בחוזקה. הרמתי את השמיכה ביד שהתפנתה, והוא הביט בי תוך כדי מציצה. עיניים שחורות, ענקיות ויפות עד כאב. הבלתי נסבל נעשה אפשרי. אספתי את ידי, והוא נותר שכוב על גבו והביט בי. בסופו של דבר היתה זו התנסות חד-פעמית, ולא בוצע ניסיון נוסף מצדו לחזור עליה.

הבה נחשוב לרגע מה בדיוק התרחש שם. השאלות המטרידות הן שתיים: האחת קשורה להבנת הדינמיקה הנפשית והשנייה לטכניקה. הסיטואציה שתיארתי יכולה לעורר אינספור הגיגים תיאורטיים, אך בפועל היא העלתה בדחיפות דילמה טכנית קשה הקשורה במגע. הטכניקה במקרי גבול היא שדה מרתק, הראוי שיקדישו לו ספר שלם, אך אגע בו כעת רק ברפרוף.

ברור כי מסיבות חשובות ומהותיות ביותר – סיבות שברצוני להדגיש את מחויבותי העמוקה להן – מגע פיזי אינו הכלי הטיפולי שלנו, גם אם המטופל הוא ילד, וגם אם הוא אוטיסט. אבל, המפגש עם ילדים בכלל, ועם ילדים אוטיסטים בפרט, מטלטל לא אחת את הפלטפורמה המקצועית שעליה אנו יושבים בנוחות, וכופה עלינו – בשעת פעולה – להפנות את מבטנו לאזורים חשוכים בפרקטיקה שלנו. כפייה פיזית, כמו זו שהתרחשה ביני לבין בן, היא יחס שהנפש מתקוממת נגדו, ופעמים רבות בהעברה הנגדית זוהי בדיוק החוויה המאפיינת את הרגעים שבהם המפגש הממשי דוחף אותנו, בעל-כורחנו, למצב הממקם אותנו באזורי חוויה שלא חלמנו לשוטט בהם מבחירה. אלו מקומות שההיגיון המאחד של הטכניקה נוגע להם רק באופן חלקי ומוגבל, אך דחיפות המפגש הממשי קוראת לנו להתחבט בהם. אם מחליטים לפתוח את הנושא לחשיבה – והרי אנו נדחפים לא פעם למגע עם הילדים – ההתחבטות מוכרחה להישען על הבנה דינמית.

רשת האינטגרציות הראשוניות בין החושים השונים ובינם לבין התקשורת והתנועתיות המוטורית היא רשת פוטנציאלית שהיחס לאובייקט מאתחל באופן ספונטני כמרחב של משמעות דרך ההתנסות הממשית. במציאות חייו של בן, פיו, כמארגן ראשוני, לא היה יכול להיות זמין בעבורו כהתנסות מכוונת, והוא נדרש, לשם ביצוע המהלך הראשוני הזה, לתנאי

האינקובטור הטיפולי. אצל ילד שהחיות שלו מתנהלת באזורים קונקרטיים, א-סימבוליים וטרומ מילוליים, החיפוש והמימוש אינם יכולים להיות מותקים, מיוצגים או מטפוריים, זה רחוק מדי. מאחר שהמסגרת הטיפולית אמורה לאפשר התפתחות למטופל כזה, יש לדון בשאלת היחסים בין רצון לצורך. מקובל לחשוב כי במצבים תקינים דווקא העדר סיפוקו של הרצון הוא שיחייב את עבודת הנפש ויוביל למהלך התפתחותי משמעותי. יחד עם זאת, חשוב לקחת בחשבון כי הפניית הגב לצורך התפתחותי ראשוני, ובמיוחד לצורך קיומי שהופעתו כה שברירית ורפה עד שהוא נמצא מטבעו בסכנת איון, היא עניין אחר. היא עלולה להיות טעות פטאלית. ויניקוט ראה במצב עניינים כזה שאלה של חיים ומוות במישור הנפשי. אבל האם אכן מדובר בצורך?

אם נמשיך להחזיק בחוט של מושג המכל בחשיבה על בן, לא נוכל לחשוב על מציצת אצבעותיי אלא כעל ביטוי לקשר המכונן בין הפה לפטמה. מוסתר בשמיכה, התחיל בן מאזור הדמדומים התוך-רחמי כמצע לחקר היחס מכל-מוכל. אפשרות ההזנה הטבורית פוטר אותנו מההבחנה בין פנים לחוץ, בין חורים לפתחים, אבל הפתרון הזה מתבטל עם הלידה. אפשר לומר בוודאות קלינית כי מאז לידתו תפקד פיו של בן כחור, ולפיכך משמעותה המלאה של ההזנה לא היתה זמינה לו. הרוק דלף החוצה בדיוק כשם שה"דני" החליק פנימה, ללא כל מנגנון להבחנה ולקישור בין קשה-רך, בפנים-בחוץ, שלי-לא שלי. החרדה היתה מסיבית. באמצעות מציצת אצבעותיי, ספוגות ההעברה, יצר בן לראשונה סיטואציה רבת משמעות בעבורו. הוא החליף את מנהגו האוטיסטי ללקק משטחים מתכתיים, כדוגמת צרור המפתחות של הגן – האובייקט המועדף עליו – בהיכרות חווייתית עם הטבור ועם הפה שלו כקשורים לאובייקט. פיו לא תפקד עוד כחור דולף אלא כפתח, כחלק מהמבנה הרב-ממדי של פנטזיה הקשורה בטבורה לתשוקה לאובייקט. באופן זה, התאפשר חיבור בין פעולה מוטורית, תחושה, מבט, קשר ותלות, עוררות ורגיעה. אינטגרציה כזו הכרחית לקירובו של בן לתינוקת החביבה והבריאה שתיארתי בתחילת המאמר.

אני חושבת שבמקרה הנוכחי זכיתי, באופן יוצא מהכלל, לפגוש בצורך בצורתו הגולמית ביותר ולהיענות בהתאם. לעתים תכופות אנו, המטפלים בגנים, נקלעים להתלבטות איזו החזקה פיזית ממשית עלינו להציע, אם בכלל. האם לאפשר לילד להכניס את אצבעו לפינו, כאמצעי ראשוני של חקירה, או לשבת בחיקנו וכדומה? מרגע שנפתחים לאפשרות שלשאלות כאלו אין תשובה אובייקטיבית או ידועה מראש, אפשר להמשיך לחשוב עליהן, כל אחד לפי דרכו ובהתאם לגבולותיו הסובייקטיביים.

בפגישות הבאות בחן בן את הפוטנציאל, הניתן למימוש והבלתי ניתן למימוש, למפגש בין ידיו ורגליו לבין גופי. נדרשתי לעבודת עיבוד לא פשוטה לשם אבחנה בין מגע שאני מזהה כצורך בעל חשיבות התפתחותית, ולכן מאפשרת, כדוגמת רגליו הדוחפות בכוח את רגליי, לבין מגע המספק לפי חווייתי רצון מפוקפק, ולכן איני מאפשרת אותו. הנפרדות הגופנית נבנתה בהדרגה ובאמצעות תיווך. בסופו של דבר, יצא בן מפנימית הגלגל, התיישב ליד השולחן

והצביע על הדפים. לרגע נוצר רושם של זינוק התפתחותי, אך אז הוא התחיל לרייר על הנייר. הוא חזר לדלוף ולעורר בי תחושות קשות של גועל. לאחר זמן מה התאוששתי, ועלתה במוחי המחשבה שהוא מצייר. אמנם לא ייצוג, אלא רק הטלה של הפנים הנוזלי שלו על משטח דו-ממדי חיצוני – אך ליצירת שלישי הניתן לראיה בידי שנינו. בשלב מסוים, פוררה הנוזליות את הדף, ונוצר בו חור. בן השתגע – "לא חור!..." אבל בפגישות הבאות הוא יצר חורים בכוונה. הצבעתי על החור ואמרתי "של בן," מכוננת כך את החור לא כתקלה, אלא כעקבה הסובייקטיבית שלו. הוא טרח סביב החור בכוונה גדולה במשך כחצי דקה, אך המנגנונים שמתקיפים אקטיבית כל מבנה, ובפרט כל מבנה סובייקטיבי, החלו גואים, והוא קימט את הדף והשתולל בחמת זעם. עם הזמן הוא עבר מציור ברוק לציור בטושים, וסביב החור התחילה להיווצר "הצטופפות", שאני רואה בה נקודת כובד של קומפוזיציה. כעת כבר לא קימט את הנייר כדי לזרוק אותו, אלא קיפל את הדף כך שחלקו יכסה את החור. הוא יצר שליטה בגילוי וכיסוי, בפתיחה וסגירה. החור נהפך לפתח, הממשי למיוצג.

לקראת סיום, אי-אפשר שלא לתת את הדעת על נושא השפה – קושי מרכזי בעבור ילדים בקשת האוטיסטית. לא במקרה אני מגיעה לנושא זה רק לקראת הסוף, שכן התפתחות השפה מתוך התקשורת דורשת את התנאים המקדימים שעליהם ניסיתי לתת את דעתי לעיל. נושא השפה אצל ילדים אוטיסטים זוכה להתייחסות נרחבת בפורומים שונים, והנושא יידון לעומק בפרק שיעסוק בהצגת המקרה ובפרק שיעסוק בשפה ובנפרדות. אציין רק כי מידה של נפרדות והתרחקות מהתחושתיות הקונקרטית הכרחית ליצירתו של סמל, ובעבור הילדים בקשת האוטיסטית מדובר באובדן הנמצא לעתים מעבר ליכולתם. גם אם נוצרות מילים, הן אינן מייצגות לרוב רשת שלמה של קשרי משמעות, אלא גוונים שונים של ניידות בין יכולת הסמלה של סובייקטיביות לבין קליפה של תחושת-דיבור, הנותרת נוקשה וחלולה במידה כזו או אחרת. פתיחת אפשרות הדיבור מדגישה לעתים את בעיית הפערים. כמו ששאל אותי פעם ילד שהגיע לשלב התפתחותי שבו הוא עצמו כבר חש בבלבול שיוצרים הפערים: "תמי, אני ילד גמד או תינוק ענק?".

לסיכום אם כן, ברצוני לשתף אתכם בשמחה ובעצב שבמפגש עם טל, ילד שאני ממשיכה לטפל בו, אף על פי שסיים זה מכבר את הגן. מפגש המנכיח את בעיית הפערים בארגון הנפשי ובדיבור הפוסט-אוטיסטי – בעיה שתמשיך, בדרגה כזו או אחרת, ללוות את הילדים בקשת האוטיסטית במשך כל חייהם.

בכל שנות טיפולי בטל הוא חוזר ומבקש "לראות לי את הציצי." פגשתי אותו לראשונה כשהיה בן פחות מארבע, לא מתקשר ולא מדבר. היום הוא בן עשר, מדבר בלי הפסקה ומלא וגדוש באינספור הצעות ורעיונות למימוש הרצון הזה (אפשר להיווכח פה בהבדל המהותי בין רצון לצורך). כרגיל, מבול הרעיונות שהוא מציע אינו מקדם מעשית את העלילה בכיוון הרצוי

לטעמו. בעת הדרכת הוריו, למדתי שבבית הוא מנסה, באמצעות פרקטיקות טרוריסטיות למיניהן, להכתיב לבני המשפחה פתרון דלזיונאלי הקובע שהוא בת עם "ציצי גדולים". לפגישה הבאה הוא הגיע עם קליפס בשיער ודיבר בלי הפסקה – "תמי אני ממש מוטרפת, מוטרפת, תמי – תגידי מוטרפת... אני לגמרי מוטרפת... תמי יש לי ציצי". אני עוצרת אותו ומספרת על ילד שהופך את עצמו ל"מוטרפת" כדי שיהיו לו ציצי שתמיד שלו. טל שוכב על הספה, ממולל את קצה הכיסוי, מריח את אצבעותיו ומבקש שאספר לו שוב ושוב על הילד שנהיה "מוטרפת". אני חוזרת על הסיפור בווריאציות שונות. פתאום, בקפיצת מחשבה לא ברורה הוא שואל – "תמי, איפה את גרה? תמי, אני מחולון... תמי... מה זה תל-אביב-יפו?"

אני: "אנחנו לא מאותו המקום. אתה שואל על העיר שלי?"

טל: "העיר שלך זה שניים?"

אני (עדיין מגששת): "שניים, כמו אני ואתה?"

טל: "תל-אביב... ו-יפו."

אני: "כן, עכשיו העיר שלי זה שתיים... בהתחלה היתה העיר יפו ואז בנו עיר חדשה – תל-אביב."

טל: "אז יפו היא אימא של תל-אביב?"

הוא מזנק מהספה ומתחיל להתרוצץ בחדר בסערה ולצרוח – "יפותלאביב, יפותלאביב, יפותלאביב!"

אני אומרת לו שהוא מדביק את אימא יפו לילד תל-אביב, כמו שבדמיון הוא מדביק לטל ציצי. טל מגביר את ההתרועעות ואז נעצר: "נווה צדק [שם אנו נפגשים] זה לא יפו ולא תל-אביב? לא! לא נכון! זה גם יפו וגם תל-אביב? כן, נכון, נכון מאוד! זה מקום מיוחד מאוד!"

עם כל הכבוד לסיפוקים הנרקיסטיים, המקום המיוחד אינו נווה-צדק או הקליניקה, אלא המרחב המשותף שלנו, שבו מנץ הארגון המעברי של "גם וגם", המרחב שבו הנפרדות כבר אינה טראומטית, מאחר שהיא מוחזקת באופן פרדוקסלי. בא לי לחבק אותו, את ה"מוטרפת" הזו, שאפילו השפה מצטמררת לנוכח חוסר האפשרות ליישב בין מנגנוני הסיפוק של רצונותיו לבין צרכיו ההתפתחותיים. אפשר להיווכח פה ברכבת ההרים שדוהרת בפראות בין ארגון ראשוני-תחושתני לארגונים גבוהים יותר, בתנודתיות בין יכולת לשאת נפרדות לאימה מפניה, בניידות בין מנגנוני ההתמודדות והתקשורת השונים ובמאבק בין החלקים הפסיכויטיים-דלזיונאליים לחלקים שמעוניינים – ואף מצליחים – לדעת. ואפשר גם להיווכח בפער בין רמות הארגון והתוכן שאפשר להחזיק בפגישה, לבין הופעתם הקשה והבלתי אפשרית של אותם חומרים בבית. למרות הקשיים הנרחבים, רבים מהילדים עושים צעדים התפתחותיים משמעותיים ביותר, רוכשים שפה, תפקוד וקשרים בין-אישיים המתאימים ליכולתיהם. ילדים שעושים די צעדים מהותיים עוברים לכיתות קטנות בבתי ספר רגילים, ובכל מסגרת שאליה יגיעו הם ימשיכו להתמודד – בכלים העומדים לרשותם – עם התפתחות הכרוכה תמיד במלאכת איחויים של פערים.

זוהי כאמור אכסדרת הכניסה. הפרקים הבאים ירחיבו, יעמיקו ויבהירו נושאים שהצגתי כאן רק על קצה המזלג ויוסיפו היבטים נוספים המאפיינים את העבודה המורכבת הנדרשת כדי לאפשר התפתחות אצל ילדים בקשת האוטיסטית. כמו כן, הם יעבו הנחות הנבחנות היום בשיח הפסיכואנליטי בנוגע למצבים מנטליים ראשוניים.

מתוך הספר "אני לא זז אל תזזי!"
טיפול רב מקצועי בילדים מהקשת האוטיסטית
אסיה הוצאה לאור